

Антон ОВЧАРЕНКО,

*аспірант кафедри підтримання державного обвинувачення та нагляду за виконанням судових рішень у кримінальних справах
Інституту підвищення кваліфікації кадрів
Національної академії прокуратури України, юрист 3 класу*

ПЕРСПЕКТИВИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ВІЙСЬКОВИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОСТУПКІВ ТА СТЯГНЕНЬ ЗА ЇХ ВЧИНЕННЯ

Ключові слова: кримінальні правопорушення; військові кримінальні проступки; військовослужбовці; покарання; спеціальні кримінальні стягнення.

Наукова дискусія про доцільність поділу кримінальних правопорушень на злочини та кримінальні проступки тривала ще за радянських часів та продовжується і донині. Концепція реформування кримінальної юстиції України (Концепція), затверджена Указом Президента України від 8 квітня 2008 року №331/2008 та Розпорядженням Президента України «Про робочу групу з питань реформування законодавства про адміністративні правопорушення та запровадження інституту кримінальних проступків» від 30 травня 2012 року №98/2012-рп, сприяли активізації обговорення проблеми інституту кримінальних проступків у наукових колах. Поняття кримінального проступку в Україні досліджували такі вчені, як В.Б. Авер'янов, О.А. Банчук, І.П. Голосніченко, М.М. Дмитрук, Ю.І. Дяк, І.Б. Коліушко, О.Д. Кос, В.М. Куц, П.Л. Фріс та інші. Разом із тим поза увагою науковців поки що залишається проблема визначення військового кримінального проступку та спеціальних видів кримінальних стягнень, що мають призначатися судом військовослужбовцям, визнаним винними у скоєнні кримінальних проступків.

Одночасно з проведенням військово-правової реформи в Україні набуває актуальності подолання проблем зростання рівня військової злочинності, де пріоритетними мають стати саме заходи науково-теоретичного забезпечення правоохоронної діяльності в Збройних Силах України [1, 83–84]. До таких заходів слід віднести і пропозиції щодо впровадження спеціальних видів кримінальних стягнень для військовослужбовців.

Отож метою статті є визначення військового кримінального проступку в кримінальному законі та надання пропозицій щодо спеціальних видів кримі-

нальних стягнень для військовослужбовців виходячи з міжнародного досвіду та вітчизняних традицій.

У кримінальному законодавстві багатьох держав виділяють і злочини, і кримінальні проступки (кримінальні кодекси Латвії, Литви, Естонії, Албанії, Румунії, Угорщини, Данії, Норвегії, Італії, Голландії Австрії, Німеччини, Іспанії, Сан-Марино тощо), або злочини, проступки і порушення (кримінальні кодекси Бельгії, Франції, Швейцарії) [2, 5]. Норми про військові злочини і військові кримінальні проступки в деяких країнах традиційно виділяються як автономне законодавство: у США – Єдиний кодекс військової юстиції США, у Великій Британії – Акт про армію, у Німеччині – Закон про військові злочини та проступки тощо [3, 7].

Так, у нинішній правовій системі США правопорушення, що тягнуть за собою кримінальну відповідальність, традиційно поділяються на так звані місдмінори (англ. – *misdemeanor*) та фелонії (англ. – *felony*). Зокрема, за вчинення місдмінору, який фактично являє собою кримінальний проступок, у Сполучених Штатах Америки винній особі суд призначає штраф або у деяких випадках позбавлення волі строком до 1 року. До фелоній належать злочини, за які передбачено покарання у виді позбавлення волі понад рік або більш тяжке покарання. У кримінальних кодексах більшості американських штатів розрізняють фелонії декількох класів (A, B, C, D) та місдмінори 2–3 класів (іноді виділяють дрібні місдмінори), за вчинення яких у Загальній частині передбачені покарання. Відповідно у статтях Особливої частини замість санкцій за злочини вказано, до якої категорії належить те чи інше діяння.

Спочатку термін «фелонія» використовувався в XI столітті у Франції на позначення конкретного складу злочину, а саме зради васалом свого

сеньйора, що тягнуло за собою втрату васалом його феодального утримання. Згодом, у другій половині XII століття, в Англії це поняття почали застосовувати, коли йшлося про особливо тяжкий злочин. До нього вже зараховували усі злочини, які тягнули за собою конфіскацію майна. Інша група злочинів, яка не входила до поняття фелонії, називалася «порушеннями» (англ. – *transgressions, trespasses*), що пізніше отримали назву місдімінори [4, 23–24].

Єдиним кодексом військової юстиції США передбачено склади фелоній, місдімінорів та дрібні місдімінорів. У цьому кодексі відповідно до традицій англо-американської правової сім'ї немає чіткого визначення поняття злочину. Не містить він і чіткого розмежування між злочином і кримінальним проступком. Право вирішення питання про тяжкість і характер кримінального правопорушення фактично належить командирі, тому винуватість найчастіше не є за своєю суттю визначальним принципом, оскільки головне полягає в корисності цього військовослужбовця для армії.

Інститут кримінального проступку не новий і для права, яке було чинним на теренах України. Так, він містився, щоправда, під терміном «провина», ще у розробленому криміналістом Зоненвельдом Кримінальному кодексі, що діяв із 1796 до 1852 року на території Буковини, Закарпаття, Галичини, які на той час перебували у складі Австро-Угорської імперії [5, 231]. Згідно з Кримінальним кодексом Польщі, впровадженим із 1852 року, використовувався термін «проступок» [6, 258–259]. Кримінальне уложення Російської імперії 1903 року, яке було чинним і на території України, поділяло всі кримінально карані діяння на тяжкі злочини (тягли за собою смертну кару, каторгу чи заслання), злочини (за них передбачалося ув'язнення у виправному домі, фортеці чи тюрмі) та проступки (каралися арештом або штрафом) [7, 8].

Досі в наукових колах триває дискусія з приводу доцільності виокремлення інституту кримінальних проступків в українській правовій системі. Однак вже не викликає сумнівів той факт, що законодавство України зазнає змін у частині трансформації складів певних видів адміністративних проступків та злочинів невеликої тяжкості у кримінальні проступки. Такий шлях пропонується в законопроектах щодо введення інституту кримінальних проступків, зареєстрованих у Верховній Раді України.

Водночас механічне зарахування певних складів злочинів та адміністративних проступків

до кримінальних проступків не можна визнати цілком обґрунтованим. Формальний підхід без всебічного та повного аналізу може мати негативні наслідки, оскільки введення кримінального проступку у законодавство України є новелою і потребує певного часу на впровадження. Проте вилучення із глави XIX Кримінального кодексу України (КК України) деяких складів військових злочинів, а саме ч. 1 ст. 403, ч. 1 ст. 405, ч. 1 ст. 409, ч. 1 ст. 412, ч. 1 ст. 413, ч. 1 ст. 435, які пропонується також віднести до кримінальних проступків, слід визнати доцільним.

Певною вадою законопроектів є те, що вони не містять визначення кримінального проступку через елементи та ознаки його складу. Тлумачення ж військового кримінального проступку має ґрунтуватися на загальному понятті і бути похідним від нього. Якщо під кримінальним проступком розуміти умисне чи необережне, малозначне за своїм характером, суспільно небезпечне діяння, то для надання визначення військового кримінального проступку слід окреслити його специфічні ознаки.

По-перше, військовий кримінальний проступок матиме відокремлений і відносно самостійний об'єкт – встановлений законодавством України порядок несення або проходження військової служби. По-друге, спеціальний суб'єкт кримінального проступку – військовослужбовець, а також військово-визволенний під час проходження навчальних (чи перевірних) або спеціальних зборів. По-третє, діяння визнається таким, що містить склад військового кримінального проступку, тільки в тому разі, коли воно безпосередньо передбачене відповідною статтею кримінального закону і одночасно пов'язане з порушенням норм законодавства, що регулює порядок несення військової служби або правил співжиття у військових колективах.

Покарання як один із центральних інститутів кримінального права є важливим інструментом для охорони найбільш значущих суспільних відносин [8, 296–297]. Особливості виконання покарань, що призначаються засудженим військовослужбовцям, впливають із: наявності спеціальних видів заходів державного примусу, що застосовується від імені держави за вироком суду лише до військовослужбовців, визнаних винними у вчиненні злочинів; специфіки самих покарань, що полягають у тимчасовому обмеженні прав військовослужбовців в умовах проходження ними військової служби [8, 204].

Слід зазначити, що підставою диференціації злочинів і кримінальних проступків є, зокрема,

види правових наслідків за їх вчинення. Одним із перших учених в Україні, які запропонували відповідальність за кримінально карані діяння реалізувати у формі двох заходів впливу – покарання за вчинення злочинів та стягнення за вчинення кримінальних проступків, є В.М. Куц. Таким чином, покарання особи тягнучим її судимість, а застосування кримінального стягнення не матиме цього наслідку [9, 140]. На думку вченого, сприйняття цієї ідеї гармонізувало б кількість форм кримінального правопорушення з кількістю форм відповідальності за їх вчинення: за злочин наставала б відповідальність у формі покарання, а за кримінальний проступок – у формі кримінального стягнення [10, 5].

На нашу думку, в цілому пропозицію щодо виділення такої форми реалізації відповідальності за кримінальні проступки, як кримінальне стягнення слід визнати доречною, адже вона відрізняється від покарання за своєю фактичною підставою. Так, для покарання нею є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину, а щодо кримінального стягнення – відповідно має бути вчинення суспільно небезпечного діяння, яке містить склад кримінального проступку. Отже, відмінності, які мають бути між покаранням і кримінальним стягненням, обумовлені різницею ступеня суспільної небезпечності проступків та злочинів. Тобто диференціацію кримінальної відповідальності можна обґрунтувати різною тяжкістю кримінальних проступків та злочинів.

Окремої уваги потребує вивчення питання щодо відповідальності військовослужбовців за вчинення кримінальних проступків. Спеціальні покарання для військовослужбовців, передбачені чинним КК України, мають спільну рису зі стягненнями за кримінальні проступки: вони не передбачають судимості. Внаслідок цього службові обмеження для військовослужбовців, позбавлення військового звання, відбування арешту на гауптвахті та тримання у дисциплінарному батальйоні можуть бути виведені за межі покарань за злочини і закріплені як стягнення за вчинення кримінальних проступків. Така можливість залежатиме від нової системи кримінальної відповідальності.

Слід зазначити, що покарання у виді тримання в дисциплінарному батальйоні може бути взагалі виключено з переліку покарань, визначених у Кримінальному кодексі України, виходячи з наступного. Для забезпечення виконання покарання цього виду держава залучає таку кількість працівників, що в декілька разів перевищує число осіб,

до яких застосовується покарання у виді тримання у Дисциплінарному батальйоні військовослужбовців. Відтак, вбачається неефективним та недоцільним функціонування такої установи виконання покарань, як Дисциплінарний батальйон у Збройних Силах України. Усі інші покарання, передбачені для засуджених військовослужбовців, слід визнати ефективними у випадку їх трансформації у стягнення за кримінальні проступки.

Якщо за вчинення кримінальних проступків будуть застосовуватися стягнення максимум у виді короткострокового позбавлення волі, як визначено у Концепції та проекті Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо введення інституту кримінальних проступків, то для військовослужбовців можна передбачити таке стягнення, як поміщення на гауптвахту строком до 10 діб. У зв'язку із цим слід зазначити, що раніше існувало дисциплінарне стягнення у виді арешту з утриманням на гауптвахті до 10 діб, що могло бути накладене військовими службовими особами на військовослужбовців строкової служби Збройних Сил України та інших військових формувань за вчинення дисциплінарних правопорушень. На сьогодні його скасовано Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» від 3 лютого 2004 року [11, 95].

Можливе і введення нових видів спеціальних кримінальних стягнень для засуджених військовослужбовців. Так, у США за вчинення злочинів та кримінальних проступків військовослужбовцями Єдиним кодексом військової юстиції передбачені п'ять видів звільнення рядового, сержантського та унтер-офіцерського складу, у тому числі звільнення за негідну поведінку та з негативним відгуком. Не дивлячись на певні нюанси у процедурі та наслідках такого стягнення, вони отримали спільну неофіційну назву «звільнення з ганьбою». Різні варіанти цього стягнення означають, що засуджений військовослужбовець позбавляється усіх пільг та переваг вислуги, а також пенсії, якщо він має право на її призначення.

Підводячи підсумки, варто зазначити, що в цілому запровадження інституту кримінальних проступків відповідає сучасним світовим тенденціям, історичному досвіду та Концепції реформування кримінальної юстиції України 2008 року і має сприяти подальшій гуманізації кримінального законодавства. Пропонується визначити у кримінальному законі військовий кримінальний проступок як порушення встановленого законодавством порядку несення або проходження військової служби, вчинене

військовослужбовцем, а також військовозобов'язаним під час проходження ним навчальних або спеціальних зборів. Крім того, як спеціальне кримінальне

стягнення для військовослужбовців пропонується запровадити поміщення на гауптвахту строком до 10 діб та «звільнення з ганьбою».

Список використаних джерел:

1. Давиденко В. Особливості початкових слідчих дій при розслідуванні злочинів, пов'язаних із ухиленням військовослужбовців від військової служби / В. Давиденко // Вісник прокуратури. – 2011. – №4. – С. 83–89.
2. Кримінальний проступок – нова правова реалія / В. Ковальський, В. Тихий, В. Хавронюк, П. Фріс // Юридичний вісник України. – 2012. – №25 (886). – Ч. 1. – С. 5.
3. Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини): навч. посіб. / [Анісимов Г.М., Дзюба Ю.П., Касинюк В.І. та ін.]; за ред. М.І. Панова. – Х.: Право, 2011. – 184 с.
4. Хатунов С. Ю. Уголовное право феодальной Англии: сб. науч. трудов / С.Ю. Хатунов. – Ставрополь: Сев-КавГТУ, 2003. – Вып. №10. – 474 с. – (Серия «Гуманитарные науки»).
5. Історія держави та права: підруч.: у 2 т. / [Гончаренко В.Д., Рогожин А.Й., Святоцький Р.Д. та ін.]; за ред. В.Я. Тація, А.Й., Рогожина, В.Д. Гончаренка. – К.: Ін Юре, 2003. – Т. 2. – 532 с.
6. Історія держави та права: підруч. / [Батрименко В.І., Зайцев Л.О., Чайковський А.С. та ін.]; за ред. А.С. Чайковського. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 460 с.
7. Уголовное уложение, высочайше утвержденное 22 марта 1903 г. – СПб: Сенатская типография, 1903. – 152 с.
8. Проблеми кримінально-виконавчого права: [навч. посіб.] / [Кальман О.Г., Подільчак О.М., Туркот М.С. та ін.]; за ред. О.Г. Кальмана. – Чернівці: Десна, 2012. – 336 с.
9. Обговорення доцільності запровадження інституту кримінальних проступків у правову систему України / О.А. Банчук, І.П. Голосніченко, В.М. Куц та ін. // Право України. – 2007. – №7. – С. 140.
10. Музика А. Кримінальний проступок – нова правова реалія / А. Музика, В. Куц // Юридичний вісник України. – 2012. – №27 (888). – Ч. 3. – С. 5.
11. Туркот М. С. Кримінальна відповідальність за зловживання військовою службовою особою владою або службовим становищем: дис. ... канд. юрид. наук. / М.С. Туркот. – Х., 2007. – 201 с.

Антон ОВЧАРЕНКО

**ПЕРСПЕКТИВИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ВІЙСЬКОВИХ
КРИМІНАЛЬНИХ ПРОСТУПКІВ ТА СТЯГНЕНЬ
ЗА ЇХ ВЧИНЕННЯ**

Резюме

Розглядаються перспективи визначення військового кримінального проступку. Досліджено міжнародний досвід визначення складів кримінальних проступків, а також історичний аспект виникнення і розвитку інституту кримінального проступку в Україні. На підставі компаративного аналізу запропоновані спеціальні види кримінальних стягнень для військовослужбовців.

Антон ОВЧАРЕНКО

**ПЕРСПЕКТИВИ ВВЕДЕНИЯ ВОЕННЫХ
УГОЛОВНЫХ ПРОСТУПКОВ И ВЗЫСКАНИЙ
ЗА ИХ СОВЕРШЕНИЕ**

Резюме

Рассмотрены перспективы определения военного уголовного проступка. Исследован международный опыт определения составов уголовных проступков, а также исторический аспект возникновения и развития института уголовного проступка в Украине. На основании компаративного анализа предложены специальные виды уголовных взысканий для военнослужащих.

Антон ОВЧАРЕНКО

**PERSPECTIVES OF INTRODUCING MILITARY MISDEMEANOURS
AND PENALTY FOR THEIR COMMITMENT**

Summary

Perspectives of military misdemeanours definition and international experience in this area are considered. The historical aspect of appearance and development of the institute of criminal misdemeanour in Ukraine is studied. On the basis of comparative analysis the author proposes special types of punishment for military men.